

İLK DÖNEM İSLAM TARİHİNDE SİYASİ MÜNZEVİLER

The Political Hermits in the Early Islamic Period

FATİH ZENGİN

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Malatya, Türkiye

Assoc. Prof., İnönü University Divinity Faculty, Programme In Islamic History and Arts, Islamic History Department, Malatya, Turkey

fatihzengin2020@hotmail.com

orcid.org/0000-0001-6054-7743

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 2 Şubat 2021

Kabul Tarihi/Accepted: 2 Mayıs 2021

Yayın Tarihi/Published: 30 Haziran 2021

Doi: <https://doi.org/10.14395/hid.873056>

ATIF/CITE AS:

Zengin, Fatih, "İlk Dönem İslam Tarihinde Siyasi Münzeviler", *Hitit İlahiyat Dergisi*, (Haziran/ June 2021) 20/1: 433-458

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Copyright © Published by Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Hitit University Divinity Faculty, Çorum, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/pub/hid>

The Political Hermits in the Early Islamic Period

Abstract

After the death of the Prophet Muhammad, Muslims were deprived of his leadership and authority in the political arena as in many other fields. For this reason, it was inevitable that disputes would arise about how to direct political life, as well as about the ways in which religion is understood. The political leadership represented in the person of the Prophet had the power to resolve many conflicts. However, after that, Muslims lost this opportunity. The caliphate system, which was founded to compensate for this deficiency, tried to hold the Islamic community together and to establish unity among Muslims. During the first two caliphs, this unity was largely achieved with some exceptions. Despite the relative domestic politics of the periods of Abu Bakr and Omar, for example, Sa'd b. Ubade has drawn an opposing line. Despite this, Sa'd b. Ubade's opposition remained in the theoretical plan. During the Omar period, Sa'd left Medina and settled in Hawran. However, as one might expect, there appeared different ideas and opinions in politics. From time to time, these differences also turned into conflict. In such cases, which are also called as the period of strife, the Companions exhibited different attitudes towards these conflicts. While some strongly opposed Osman's practices, others preferred to remain silent. During the period until Ali came to the caliphate, the Companions generally showed their political attitude. The most striking group among these are those who chose to stay out of the events without choosing a political side.

This study discusses the Companions, who preferred reconciliation rather than being in favour of the parties in power or opposition in the events of political disagreement and strife. These Companions withdrew from active politics seeing that the existing circumstances did not have the potential to produce a political solution. Because there were people who criticized the administration with purely political and administrative motives, and there were opponents with various tribal ideas, economic concerns or purely personal reasons. It was clear that the chaos and turmoil all this created would not show a way out politically.

As a matter of fact, the historical course of the events justified these Companions. Sa'd ibn 'Ubadah, one of the companions in question, settled in Hawran near Damascus in the first days of Umar's caliphate and remained there until he passed away. Abu Zer al-Gifari, who struggled with the Osman administration in a political sense for a long time, but withdrawn from the political life when he could not get any results, settled in the village of Al-Rabadha on the road to Medina and Iraq. He died there during the caliphate of Osman. Mohammed b. Maslama came to the fore as an effective statesman and politician of both the Prophet's and the caliphs. However, he left the political scene

of his own will after attempting to solve the internal problems that started in the Ottoman period and continued during the Ali period. The last example of the article is Salamah ibn al-Akwa was one of the first Muslims from Medina who received the praise of the Prophet. He was found in many gazwa and sariyyas during the Prophet's period. He preferred to stay away from the political environment by settling in Rebeze during the strife events of the Osman period. These Companions did not take part in the state government or any opposition movement until their death. Although their number is less compared to the total number of Companions, it is extremely meaningful that they withdrew politically by choosing not to choose one of the parties present in the history of Islam.

This article draws attention to this small group of people who take a different approach to the political life of Islamic history, as viewed in terms of groups struggling with each other. Thus, as the first study focusing on this subject, we hope that the article will shed light on future studies. Because, there is no independent study on the Companions who resigned from political events. In the article in which the qualitative research method was used, literature review was applied because it is a history study.

Keywords: Islamic History, Political Hermits, Al-Rabadha, Sa'd ibn 'Ubadah, Abu Dharr al-Ghifari, Muhammad ibn Maslamah, Salamah ibn al-Akwa.

İlk Dönem İslam Tarihinde Siyasi Münzeviler

Öz

Hız. Peygamber'in vefatıyla Müslümanlar pek çok alanda olduğu gibi siyasi alanda da onun liderlik ve otoritesinden mahrum kaldılar. Bu nedenle siyasi hayatın nasıl yönlendirileceği konusunda ihtilafların çıkması kaçınılmazdı. Hız. Peygamber'in şahsında temsil edilen siyasi liderlik pek çok ihtilafı ortadan kaldırma gücüne sahipti. Ancak ondan sonra Müslümanlar bu imkânı yitirmişlerdir. Bu eksikliği telafi etmek adına ortaya çıkan hilafet kurumu İslam toplumunu bir arada tutmaya ve birliği tesis etmeye çalışmıştır. İlk iki halife döneminde bu birlik bazı istisnalar haricinde büyük oranda sağlanmıştır. Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer dönemlerinin görece iç siyasetteki sakinliğine rağmen Sa'd b. Ubade muhalif bir çizgi çizmiştir. Ancak yine de onun muhalefeti teorik planda kalmıştır. Hız. Osman dönemine kadar geçen siyasi sükûnet döneminden sonra meydana gelen değişimler neticesinde tabii olarak siyasette farklı görüş ve sesler de yükselmiştir. Bu farklılıkların zaman zaman siyasi ve hatta -Hız. Osman'ın şehit edilmesinde görüldüğü gibi- fiili çatışmaya dönüştüğü de görülmüştür. Fitne dönemi olarak da adlandırılan böylesi durumlarda sahabe arasında birbirinden farklı tavır ve tutumlar sergileyen isimler olmuştur. Kimisi Hız. Osman'ın uygulamalarına şiddetle muhalefet ederken kimisi de sessiz kalmayı tercih etmiştir. İçlerinde Hız. Osman'ı destekleyen isimler de var olmuştur. Hız. Ali'nin hilafete gelmesine kadar geçen sürede, sahabe genel olarak siyasi tutumunu ortaya koymuştur. Bunların içinde en dikkat çekici grup, siyasi bir taraf seçmeksizin olayların dışında kalmayı seçenlerdir. İşte bu makalede siyasi anlaşmazlık ve fitne anlarında iktidarda ya da muhalefette yer alan taraflara meyletmeyip uzleti tercih eden sahabiler konu edinilmiştir. Bu sahabiler, içinde buldukları şartların siyasi olarak bir çözüm üretme potansiyeline sahip olmadığı kanaatine varıp aktif siyasetten çekilmişlerdir. Zira tamamen siyasi ve idari saiklerle yönetimi eleştiren isimler olduğu gibi çeşitli kabilevi düşünceler, iktisadi kaygılar veya tamamen kişisel nedenlerle muhalefet yapanlar bulunmaktaydı. Bütün bunların oluşturduğu keşmekeş ve kargaşanın siyasi anlamda bir çıkış yolu göstermeyeceği açıkça görünmekteydi. Nitekim olayların tarihi seyri de bu sahabileri haklı çıkarmıştır. Söz konusu sahabilerden Sa'd b. Ubade, Hız. Ömer'in hilafetinin ilk günlerinde Şam yakınlarındaki Havran'a yerleşmiş ve vefat edene kadar orada kalmıştır. Hız. Osman yönetimi ile uzun bir süre siyasi anlamda mücadele eden, ancak sonuç alamayınca siyasi hayattan tamamen çekilen Ebu Zer el-Gıfari Medine-Irak yolu üzerinde bulunan Rebeze köyüne yerleşmiş ve yine Hız. Osman'ın hilafeti

döneminde orada vefat etmiştir. Muhammed b. Mesleme hem Hz. Peygamber (sav) döneminin hem de Hulefa-i Raşidin döneminin etkin bir devlet ve siyaset adamı olarak ön plana çıkmıştır. Ancak o da özellikle Hz. Osman döneminde başlayıp Hz. Ali döneminde devam eden iç sorunlar karşısında çözüm girişimlerinde bulunduktan sonra siyasi sahneden kendi arzusuyla tamamen ayrılmıştır. Bu çalışmada ele alınan son örnek isim olan Seleme b. Ekva da Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olmuş Medineli ilk Müslümanlardandır. Hz. Peygamber döneminde birçok gazve ve seriyyede bulunmuştur. Hz. Osman dönemindeki fitne olaylarında o da Rebeze'ye yerleşerek siyaset ortamından uzak durmayı tercih etmiştir. Bu sahabiler vefat edene kadar bir daha devlet yönetiminde görev almadıkları gibi herhangi bir muhalefet hareketine de katılmamışlardır. Sayıları toplam sahabe sayısına oranla az olsa da İslam tarihinde mevcut taraflardan birini seçmeme tercihinde bulunarak siyaseten inzivaya çekilmeleri son derece anlamlıdır. Bu nedenle bu makale, İslam tarihinin birbirleriyle mücadele eden gruplar açısından değerlendirilen siyasi hayatına farklı bir yaklaşım getiren bu küçük gruba dikkat çekmektedir. Böylece bu konuya odaklanan ilk çalışma olarak makalenin bundan sonraki çalışmalara ışık tutmasını ümit etmekteyiz. Zira siyasi hadiselerden el çeken sahabilerle ilgili müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı makalede bir tarih çalışması olması hasebiyle literatür taramasına müracaat edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: İslam Tarihi, Siyasi Münzevi, Rebeze, Sa'd b. Ubade, Ebu Zer el-Gifari, Muhammed b. Mesleme, Seleme b. Ekva.

Giriş

Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra ortaya çıkan yeni siyasi ve sosyal şartlar bazı sahabilerin siyaset sahnesinden çekilmesine yol açmıştır. Daha önce aktif olarak devlet idaresinde görev almış ya da söz sahibi olan bu sahabiler, siyasi hayatın çıkmaza girdiği anlarda farklı bir yol arayışında olmuşlardır. Bunun mümkün olmadığı hallerde ise yönetimle ters düşülen hususların büyük iç sorunlara yol açmasına mâni olmak için siyasetten uzak durmayı tercih etmişlerdir.

Bu makalede kullanılan ıstılahlarla ne kastedildiğini bilmek, makalenin çerçevesini anlamak için de faydalı olacaktır. Zira çalışmada kullanılan "siyaset" ve "inziva" kavramları bugünkü kullanım alanları itibariyle ilk dönem İslam tarihindeki anlamından farklı çağrışımlar yapmaktadır. Ancak günümüzdeki bu çağrışımların, tarihin belli bir döneminde yaşamış şahıslar ve yaşanmış olaylar için geçerli olmadığını ifade etmek gerekir. Zira iki binli

yılların Türkiye'sinde kullanılan siyaset ve inziva kavramları bazı yönlerden anlam genişlemesine uğramışken bazı yönlerden de daralmıştır.

Siyaset, kelime anlamı olarak sözlükte bir ıstılah olarak “toplumun işlerini üzerine alma, yürütme, yönetme işi, insan topluluklarını yönetme sanatı” şeklinde tanımlanır.¹ Topluların ve devletlerin gidişatı üzerinde çok büyük tesirleri olması itibarıyla onların nasıl yönetileceği konusunda söz söylemek, yani siyaset yapmak ilk insan topluluklarından beri var olagelmıştır. Yürütülmesi gereken siyasetin niceliği üzerinde tabii olarak fikir ayrılıkları oluşmuş, insanlar arasındaki dargınlıklardan savaşlara kadar uzanan geniş bir ilişkiler ağı, onların siyaset yapma biçimlerini belirlemiştir. İlk dönem İslam siyaset tarihini seçme, seçilme, propaganda, parti, meclis, muhalefet gibi modern siyasi kavram ve kurumlarla birlikte düşünülmemeyeceği unutulmamalıdır. O günün siyaset şartlarında, halife ve halifenin istişarede bulunduğu kişiler, devlet yönetimini ve devletin genel politikasını yani siyasi hayatı yönlendiren temel unsurlardı. Elbette halife veya istişare heyetini etkileyen pek çok çevresel faktör bulunmaktaydı. Ancak bu faktörler zorlayıcı olmaktan çok karar verme aşamasını etkileyen renkler görünümündeydi. Dolayısıyla Hulefâ-yi raşidin döneminde siyaset yapmak demek halifeyi etkilemek, onun şura heyetinde yer almak ya da onların verdiği valilik, komutanlık ve vergi amilliği gibi görevleri yerine getirmek anlamına gelmekteydi.

Üzerinde durulması gereken ikinci kavram olan ve “halvet, infirad” gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılan inziva kelimesi, sözlükte insan içine çıkmaktan, topluma karışmaktan kaçıp tek başına yaşamak olarak tanımlanmaktadır.² Daha çok dinî ve ruhi nedenlerle inzivaya çekilen insanları kasteden “münzevi” kelimesi özellikle tasavvuf ilminin anahtar ıstılahlarından birisini teşkil eder. Bu çalışmada kastedilen münzeviler ise *siyasi hayattan ümidini kesmiş, devlet yönetiminin siyaset yapmaya elverişli olmadığını görmüş ya da toplumsal yapının herhangi bir siyaset biçimiyle değişmeyeceğine kanaat getirmiş kimseler için kullanılmıştır.*

Makalede kullanılan “Siyasi İnziva” kavramı, daha önce siyasi hayatta ve devlet aygıtının karar alma mekanizmalarında aktif rol alırken çeşitli nedenlerle bu rolden kaçınmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda zaten siyasette veya bürokraside aktif olmayanların ya da herhangi bir siyasi görev yüklenme

¹ Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü'l-muhît (Beyrut: Mektebe er-Risâle, 1987), 155; Hızır Murat Köse, “Siyaset”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009).

² Şinasi Gündüz-Süleyman Uludağ, “Uzlet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 42/256-257.

potansiyeli taşımayanların siyasete uzak durmaları kastedilmemiştir. Dolayısıyla İlk dönem İslam tarihinde Arap toplumunun sosyal ve siyasi yapısı gereği siyasi işlerden tabii olarak uzak duran kişiler ve topluluklar makalenin konusu dışındadır. Bu durumu göz önünde bulundurarak kastımızın daha iyi anlaşılması için örnek olarak ele alacağımız isimlerin siyasi inzivaya çekilmeden önceki siyasi-idari faaliyetlerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Hz. Peygamber (sav), Kur'an-ı Kerim'in de emrettiği gibi işleri yürütürken arkadaşlarıyla sık sık istişarede bulunurdu.³ Bu nedenle onun yakın çevresindeki arkadaşları devlet yönetiminin en hassas kararlarında iradelerini gösterebiliyorlardı. Yine de bu serbestlikleri, Hz. Peygamber'in (sav) onların arasındaki konumundan dolayı belli bir noktaya kadar ulaşabiliyordu.⁴ Bununla birlikte Resulullah'ın hayatta olduğu ve Medine'de siyasi bir organizasyonu yönettiği zaman zarfında ahabın siyasi-idari hayatta oldukça aktif olduğunu ve buna dair bir tecrübe birikiminin oluştuğunu görebilmekteyiz.

Hz. Peygamber döneminde edinilen tecrübeler Hz. Ebu Bekir ve Ömer dönemlerinde Müslümanların çeşitli siyasi sarsıntıları atlatmasına imkan sağlamıştır. Ancak özellikle Hz. Osman döneminde siyasi hayat son derece çalkantılı bir hal almıştır. Bilhassa Hz. Osman'ın hilafetinin son altı yılından itibaren Müslümanların kendi aralarında yaşadıkları kavgaları ifade eden fitne döneminde daha fazla ismin kendi tercihleri ile siyasi hayattan uzak durduklarını tahmin etmek zor değildir. Ancak makale sınırını aşmamak gayesiyle sadece daha önce aktif bir siyasi hayatı varken bazı nedenlerle inzivaya çekilen Sa'd b. Ubade (ö. 14/635), Ebu Zer el-Gıfarî (ö. 32/653), Muhammed b. Mesleme (ö. 43/663) ve Seleme b. Ekva'dan (ö. 74/693) söz edilecektir. Bu isimler, savaşlarda ya da siyasi hayatta aktif rol almış sahabilerden oluşmaktadır. Bunların dışında da Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Sa'd b. Ebi Vakkas (ö. 55/675) ve Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674) gibi bazı isimler de zaman zaman siyasi hayattan çekilmişlerdir. Ancak ilk gruptaki isimlerin ortak yönü insanlardan da uzaklaşarak Rebeze ya da Havran gibi uzak yerlerde inzivaya çekilmeleridir. Yine de bunların hepsinin aynı saiklerle siyasi inzivaya çekildiğini söylemek mümkün değildir. Her birinin kendine göre sebepleri bulunmakta olup İslam tarihinin ana akışı üzerinde büyük tesirlerde bulduklarını söylemek mümkün değildir.⁵

³ Diyanet İşleri Başkanlığı Meali, <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/al-i-imran-suresi-3/ayet-159/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>, Erişim Tarihi: 20/03/2021 Âl-i İmran, 3/159.

⁴ Bedir savaşında ordunun karargâhının yeri, Uhud savaşında savaşın stratejisi ve Hendek savaşında müttefik ordusunun birliğinin dağıtılması çabaları.

⁵ Adnan Demircan, Fitne Kardeşlerin Savaşı (İstanbul: Beyan, 2015), 87.

Bu makale literatür taraması yöntemiyle hazırlanmıştır. İlk dönem İslam tarihi kaynakları olayların meydana geldiği döneme olan yakınlıklarına göre sıralanmıştır. Varsa birbirlerini nakzeden ya da tamamlayan bilgiler eşleştirilerek değerlendirilmiştir. Aynı bilgi kaynaklarda tekrarlanıyor ve herhangi bir farklılık göstermiyorsa ilk geçtiği kaynak dipnot olarak gösterilmiş diğerleri ihmal edilmiştir. Ayrıca konu hakkında yapılan modern araştırmalar da imkanlar nispetinde gözden geçirilmiştir.

1. İlk Siyasi Münzevi Sa'd b. Ubade

İlk dönem İslam tarihinde siyasi inzivaya çekilen ilk ismin Hazrec'in reisi Sa'd b. Ubade olduğu görülmektedir. Birinci Akabe Biatından sonra Müslüman olan Sa'd b. Ubade Hz. Peygamber'in (sav) hayatı boyunca onun en yakınında durmuş ve Bedir hariç olmak üzere her savaşta kavminin başında Resulullah'a destek olmuştur. Buna mukabil Hz. Peygamber de ona gerekli değeri vermiş ve vahiyle belirlenmiş hususlar haricinde Medine yönetimiyle alakalı bir karar alınacağı zaman Sa'd'ın düşüncelerini muhakkak dikkate almıştır.⁶ Öte yandan Sa'd Mekke'nin fethi başta olmak üzere çıkılan seferlerde bir lider olarak kendini göstermiş ve Hazrec'in sancağı altında mücadele etmiştir.⁷ Böyle aktif bir siyasi yaşantısı olan bir kişinin tamamen siyaset sahnesinden çekilmesi, üzerinde durulması gereken bir konudur. Onun bu kararının arkasında Resulullah sonrası dönemin değişen şartları yer almaktadır.

Hz. Peygamber'in (sav) ahirete irtihalinden sonra Müslümanların karşılaştığı ilk zorluk ondan sonra Müslümanların başına geçecek kişinin kim olacağı problemydi. Hatta henüz Resulullah (sav) defnedilmeden bu sorunla yüzleşilmesi gerektiği ve Ensar'ın girişimlerine rağmen Hz. Ebu Bekir'e biat edildi.⁸ Kısa süre içinde de bütün Medine halkı Hz. Ebu Bekir'in hilafetini benimsedi ve ona biat etti. Biat etmekte biraz ağır davranan ve siyasi bir muhalefet odağına dönüşmesi ihtimali olan Hz. Ali de kısa bir süre sonra biat edince Medine'de Sa'd b. Ubade dışında siyaseten muhalefet eden kimse kalmamıştı. Sa'd b. Ubade, Hz. Peygamber (sav) döneminde çok aktif bir biçimde devlet yönetiminde bulunmuş ve verilen önemli kararların her zaman odağında yer almıştır. Ancak Hz. Ebu Bekir'in hilafetini hiçbir zaman benimsememiş ve sonraki hayatı boyunca da

⁶ Bk. Fethullah Zengin, "Sa'd b. Ubade ve Hz. Peygamber Dönemindeki Bazı Uygulama ve Düşüncelere Farklı Bakış", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV/1 (2013), 171-186.

⁷ Ebû Abdullah Muhammed b Ömer b Vakıd el-Eslemi el-Vâkıdî, el-Megazi (Beirut: Darü'l-A'lemi, 1989), 895.

⁸ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye* (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955), 2/659; Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, ed. Süheyl Zekkar - Riyâd Zirikli (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1996), 1/580.

bu pozisyonunu korumuştur.⁹ Bu dönemde genç İslam devletinin gerek ridde hareketlerinde gerekse de büyük devletlerle giriştiği mücadelelerde, bir siyasi münzevi olarak strateji belirlenmesi aşamalarında yönetime katılmamıştır. Bilahare Şam yakınlarında bulunan Havran'a giderek vefat edene kadar orada kalmış ve adeta İslam tarihinin ilk siyasi münzevisi olmuştur.

Sa'd b. Ubade, hilafetin İslam devletinin kurulduğu yer olan Medine'nin sahipleri olmaları açısından Ensar'ın hakkı olduğunu düşünmüş, bu amaçla da Evs ve Hazrec'i toplayarak onlardan biat alma girişiminde bulunmuştur.¹⁰ Ancak Kureyş'in bu işte kontrolü ele alması onu Ensar'a haksızlık yapıldığı düşüncesine yöneltmiştir. Bu nedenle hem Hz. Ebu Bekir hem de Hz. Ömer dönemlerinde biat etmekten kaçınmıştır. Ancak Medine halkının Sa'd b. Ubade ile aynı yönde tavır almaması onun bir siyasi muhalefet lideri olmasından çok siyasi bir münzevi olmaya yöneltmiştir. Dolayısıyla Sa'd b. Ubade'nin yeni dönemde insanları mevcut yönetime karşı kışkırtmak, itaatsizliğe sevk etmek ya da başka bir aktif muhalefet tavrı içinde olduğu görülmemiştir. O daha çok bir tür kırgınlık olarak algılanabilecek bir tutum sergilemiş ve Hz. Ömer'le yaşadığı bir tartışmadan sonra Medine'yi terk ederek Şam yakınlarındaki Havran'a yerleşmiş ve siyasi hadiselerin tamamen dışında kalarak inzivaya çekilmiştir.¹¹

Sa'd b. Ubade'nin Havran'a çekilmesi bir sürgün olarak algılanmamalıdır. Zira onun Havran'a yerleşmesi daha çok kendi aldığı bir karar olarak düşünülebilir. Ancak yine de onu bu şekilde davranmaya zorlayan şartların varlığı bu tercihin tamamen iradî olmadığını da göstermektedir. Sa'd b. Ubade'yi Havran'a yerleşmeye iten süreç İslam tarihi kaynaklarına yansımıştır. Hz. Ebu Bekir'in hilafet günlerinde Sa'd'ın bu tutumunun Müslümanlar arasında bir soruna dönüşme potansiyelinden korkan Hz. Ömer, halifeden ona müdahale etmesini talep etmiş ancak Hz. Ebu Bekir bunun daha büyük sorunlara yol açabileceği endişesiyle onu biata zorlamamıştır.¹² Hz. Ömer halife olduğunda ise kendi düşüncesini uygulamaya koymuş ve bir gün Medine sokaklarında karşılaştığı Sa'd b. Ubade'ye, "Sen hala önceki görüşünde ısrar mı ediyorsun?" diye sormuştur. Sa'd, "Evet, ben böyleyim! Bu iş [yani halifelik bir şekilde] sana

⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beyrut : Dâru Sadır, 1968), 3/568-569.

¹⁰ Ebü'l-Ferec Nureddin Ali b. İbrâhim b. Ahmed el-Halebî, *es-Siretü'l-Halebiyye* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006), 3/506.

¹¹ Ebü'l-Kâsım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk* (Beyrut : Dâru'l-Fikr, 1995), 20/265.

¹² Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tarihü't-Taberî* (Beyrut: Daru't-Türas, 1967), 3/222.

intikal etti! Allah'a yemin olsun ki senin arkadaşın [Ebu Bekir], bize senden daha çok sevimliydi. Allah'a yemin olsun ki, ben komşun olmaktan hoşlanmaz hale geldim" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Kim bir komşunun komşuluğundan hoşlanmazsa, onun yanından taşınır gider" dedi. Sa'd, "Ben de bunu bilmiyor değilim! Bu komşuluktan daha hayırlı bir komşuluğa gideceğim" dedi. Bu konuşmanın üzerinden çok geçmeden Sa'd Şam'a göç etti. Burada Busra'ya bağlı bir belde olan ve Halid b. Velid tarafından fethedilmiş sakin bir yer olan Havran'a yerleşti. Kısa bir sonra da burada vefat etti."¹³

Sa'd b. Ubade'nin Havran'da bulunduğu süre boyunca ne Medine'de olup bitenler hakkında ne de Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in hilafetine karşı bir söz sarf etmemiştir. Anlaşıyor ki Müslümanların çoğunluğunun kendisi gibi düşünmediğini fark edip bir fitne çıkmaması için sesiz kalmayı tercih etmiştir. Bir anlamda hayal kırıklığına uğramış bir lider olarak aktif siyasete veda etmiştir. Sa'd b. Ubade'den sonra uzunca bir dönem ahabdan hiç kimse böyle bir siyasi karar vermemiştir. Ancak Hz. Osman döneminin sonlarından itibaren meydana gelen karışıklıklar ve fitne ortamı bazı sahabilerin Medine-Kufe yolu üzerindeki Rebeze beldesini bir inziva mekânı olarak seçmelerine yol açmıştır.

2. İnziva Gayesiyle Rebeze'ye Yerleşen İsimler

İslam tarihinde siyasi inziva kavramı üzerinde düşünüldüğünde ilk akla gelen mekânlardan biri Medine-Kufe yolu üzerinde bulunan Rebeze'dir. Hem siyasetin canlı olduğu şehir merkezlerine uzak olması hem de yol üzerinde olduğu için insanlardan tamamen ayrı olmaması gibi özellikleri Rebeze'yi o dönemin ideal bir siyasi uzlet mekânı haline getirmiştir.

Medine'nin 170 km doğusunda, tarihi Irak yolu üzerinde bulunan Rebeze, Ebu Zer el-Gıfarî'nin yerleştiği dönemde Kufe'den Mekke'ye giden yol için zengin su kaynaklarına sahip bir yer olması açısından da önemli bir konaktır.¹⁴ Bu özelliğinden dolayı sonraki dönemlerde Abbasi Halifesi Harun Reşid'in eşi Zübeyde tarafından imar ve bakımı yapılan ve bu yüzden Derbizübeyde olarak adlandırılan Irak- Hicaz yolu üzerindeki önemini sürdürmüştür.¹⁵ Rebeze, h. 319 yılına kadar varlığını sürdürmüş ancak daha sonra bölgedeki kabileler arasında çıkan savaşlar ve Karmatîler'in müdahalesinden dolayı bir

¹³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/616.

¹⁴ Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah İbn Hurdazbih, *el-Mesalik ve'l-memalik* (Leiden, Beyrut: Daru Sadır, 1889), 131.

¹⁵ Saad A. Rashid, "Derbizübeyde", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 9/166.

harabe haline gelmiştir.¹⁶ Halen harabe olan bu yer günümüz Suudi Arabistan devletinin sınırlarında yer almaktadır.

İslam tarihi kaynaklarında Rebeze'nin adı ilk defa Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'de İslam'ı dışarıdan gelen kabilelere tebliğ etmesi vesilesiyle geçmektedir. İbn İshak'ta yer alan bir bilgiye göre buranın halkı da tebliğe muhatap olmuş ancak o dönemde İslam'ı kabul etmeye yanaşmamışlardır.¹⁷ Medine döneminde ise Rebeze ismi Hz. Peygamber'in (sav) gönderdiği Karede ve Kuratâ seriyelerinde de geçmektedir.¹⁸

Hz. Ebu Bekir döneminde Rebeze zekât hayvanları için himâ (koruluk) yapılmış ve Ebu Bekir, kölesi Ebu Selâme'yi bu develerin bakımıyla görevlendirmiştir. Diğer bazı rivayetlere göre burasının Hz. Peygamber (sav) veya Hz. Ömer tarafından mera haline getirildiği ifade edilmektedir ki meşhur olan Hz. Ömer'in burayı mera yaptığı görüşüdür. Hz. Osman döneminde de burası develer için mera olarak kullanılmaya devam etmiştir.¹⁹

Bu korulukta Âmir b. Sa'sa'a'nın ana kollarından biri olan Benî Kilâb'ın adını taşıdığı Kilâb b. Rebîa kabilesi yaşardı. Bunlar Basra-Mekke yolu üzerindeki Dâriye ve Rebeze koruluklarının Medine'ye yakın taraflarında yerleşmişlerdir. Ayrıca Kasîm, Avâlî ve Fedek çevresinde de yayılmış durumdaydılar.²⁰ Rebeze, Hulefa-i Raşidin döneminde bir başka bedevi kabilesi olan Beni Zübyan kabilesine de yurt olmuştur.²¹

Rebeze'ye siyasi nedenlerle ilk gelen Ebu Zer olmuş ancak o son olmamıştır. Sonraki dönemlerde büyük sahabe Muhammed b. Mesleme el-Ensarî ve Seleme b. Ekvâ da fitnelerden dolayı siyasi hayattan koparak buraya sığınmışlardır. Hatta Rebeze bu vasfını Emeviler döneminde de sürdürmüş ve Asım b. Ömer b. Hattab Rebeze'ye yerleşmiştir. Bu nedenle Rebeze, üzerinde durulması gereken bir mevki olmaktadır.

¹⁶ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-Büldan* (Beyrut: Dâru Sadır, 1995), 3/24.

¹⁷ Ebu Abdullah Muhammed İbn İshak, *Siretu İbn İshak* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1978), 232-233.

¹⁸ el-Vâkıdî, *el-Megazi*, 2/534;1/197.

¹⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 5/526; Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Abdullah b. Ahmed es-Semhûdî, *Vefâü'l-Vefa bi Ahbari Dari'l-Mustafa* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 3/223,224; Hacı Mehmet Günay, "Hima", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998).

²⁰ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Kilâb b. Rebîa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), XXV/567-568.

²¹ Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihaye* (Daru'l-Fikr, 1986), 6/314.

2.1. Ebu Zer el-Gıfari'nin Siyasi İnzivası

İslam tarihinde siyasi hayattan el çekmek veya çektirilmek denilince şüphesiz aklagelen ilk isimlerden birisi Ebu Zer el-Gıfari'dir. Bedevi kabilelerden Gıfaroğullarına mensup olan Hz. Ebu Zer, Resulullah'ın tebliğ başlamasından bir süre sonra Mekke'ye gelerek onunla görüşmüş ve Müslüman olmuştur.²² Hz. Peygamber'in (sav) emriyle kavminin arasına dönmüş ve Resulullah'ın hicretinden sonra Bedir ve Uhud'u müteakip o da Medine'ye hicret etmiştir.²³ Bu dönemde suffede yatıp kalktığı için Hz. Peygamber'e (sav) çok yakın olmuş onunla birlikte sonraki bütün gazvelere katılmıştır.

Ebu Zer el-Gıfari, Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra halifelige Hz. Ali'nin daha lâıyk olduğu kanaatini taşımakla birlikte Müslümanların çoğunluğunun Hz. Ebu Bekir'e biat etmesi üzerine o da biat etti. Hz. Ömer'in hilâfete geçmesinden sonra da aynı kanaati taşımaya devam etti. Ancak yine de herhangi bir muhalefet girişiminde bulunmadı. Hz. Ömer döneminde Şam cephesinde fetih hareketlerine iştirak etti.²⁴ Burada cihad ile meşgul olup bu amaçla at besledi. Kudüs'e gelen Hz. Ömer'le birlikte bu şehrin fethinde hazır bulundu. Daha sonra da Amr b. Âs ile Mısır'ın fethine (20/641) katıldı. Hz. Osman'ın hilafetinin ilk yıllarında da cihad ile meşgul olmaya devam etti. Bu dönemde Muâviye'nin idaresinde Ammûriye'ye kadar giden ordu ile Anadolu fetihlerine (23/643-44), yine onun Suriye valiliği esnasında yapılan Kıbrıs fethine katıldı.²⁵

Ancak bir süre sonra Ebu Zer el-Gıfari yönetimde meydana gelen değişikliklerden rahatsız olmaya ve bunları eleştirmeye başladı. Özellikle Suriye'de bulunduğu esnada Muâviye b. Ebi Süfyan'ın harcamalarını eleştirdi ve Müslümanların, ihtiyaçlarından fazla gelen mallarını ellerinde tutup Allah

²² İbn İshak'a göre Uhud savaşından sonra, İbn Kesir'e göre ise Hendek savaşından sonra hicret etmiştir. İbn İshak, *Siretu İbn İshak*, 14; Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bi-dâye ve'n-Nihaye* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1986), 8/185.

²³ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tarihü'l-İslâm ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-A'lâm* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1996), 2/218.

²⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemi el-Vâkıdî, *Fütuhü'ş-Şam* (Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 1/90.

²⁵ Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 4/257; Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah el-Mısri, *Fütuhu Mısır ve'l-Mağrib* (Kahire: Mektebetü's-Sekafetü'd-Diniyye, 1995), 118; İbn Asakir, *Târîhu Dımaşk*, 66/174.

yolunda harcamalarını Kur'an'ın "kenz"²⁶ kavramıyla yorumladı ve onları şiddetle kınadı.²⁷

Ebu Zer'in Hz. Osman'ın yöneticileri başta olmak üzere son zamanlarda oldukça zenginleşen kimseler hakkındaki görüşleri çeşitli toplum tabakaları arasında kabul gördü.²⁸ Özellikle de Hz. Osman'ın hilafetine muhalefet edenler ve yoksul insanlar bu sözlerden daha çok etkileniyorlardı. Zira fetih hareketlerinin yavaşlaması ve ganimet gelirlerinin azalması ellerindeki malları önceki hayat anlayışlarına uygun olarak gelecek planı yapmadan tüketen bedevilerden dolayı hızla yoksullaşan bir sınıf oluşmuştu.²⁹ Ebu Zer'in görüşleri özellikle de şehirlere yerleşmiş olan bu topluluklar üzerinde etkili oluyordu. Hz. Osman döneminde, alttan alta kaynayan sorunlar, asabiyet, eski hesaplaşmalar ve yeni toplumsal yapının doğurduğu sıkıntılarla birleşince bir sosyal patlamaya dönüştü.³⁰

Bunun üzerine Hz. Osman'ın Suriye Valisi Muâviye b. Ebu Süfyan, halkın onunla konuşmasını yasakladı ve kendisini ileri gelen bazı sahabilere şikâyet etti. Ancak çabaları herhangi bir sonuç vermedi. Hz. Osman durumdan haberdar edilince Ebu Zer'i Medine'ye çağırdı ve orada ikamet etmesini istedi. Ancak Ebu Zer zenginlik ve mal biriktirmek hakkındaki görüşlerini özellikle de Ümeyyeoğullarını örnek vererek yüksek sesle dillendirmeye devam etti. Bununla da yetinmeyerek bu konuda halife Hz. Osman'ın sorumluluk üstlenmesini, elinde günlük ihtiyacından fazla mal bulunan Müslümanların sahip olduklarının devlet zoruyla el konulup ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasını ya da cihad için harcanmasını istedi. Hz. Osman ise kendisinin devlet başkanı olarak zekât konusunda insanları zorlayabileceğini, onları bundan fazlası için teşvik edebileceğini ancak farz olan, zekâtı verilmiş mal konusunda kimseyi zorlamayacağını ifade etti.³¹ Ebu Zer el-Gıfarî ise aynı görüşte değildi ve oldukça

²⁶ "Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve, "İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi tadın bakalım biriktirip sakladıklarınızı!" denilecek." et-Tevbe 9/34-35.

²⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 5/542.

²⁸ Ebu Zer el-Gıfarî'nin bu eleştirilerinin toplumun bir kesiminde karşılık bulma nedenleri için bk. Ahmet Güzel, "Muâviye ve Hz. Osman'a Muhalefeti Ekseninde Ebû Zerr el-Ğıfârî", *Marije Dini Araştırmalar Dergisi* 12/3 (01 Ocak 2012), 43-68.

²⁹ M. Mahfuz Söylemez, "Hz. Osman Dönemindeki Ekonomik Krizin Garnizon Kentlere Etkisi Kufe Örneği -", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (30 Haziran 2003), 63-86.

³⁰ Âdem Apak, "Hz. Osman'ın Halifeliliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi* 4/4 (2005), 157-170.

³¹ Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 4/283.

sert bir üslupla ve yüksek sesle kanaatini kamuoyu ile paylaşmaya devam etti. Burada dikkat çekici olan çoğunluğu hala hayatta olan sahabe arasında bu konuda Ebu Zer ile aynı görüşte olan sahabilerin bulunmayışıdır. Her ne kadar Ümeyyeoğullarının ve Hz. Osman'ın bazı uygulamaları eleştirilse de Ebu Zer'in öngördüğü iktisadi toplumsal sistem sahabe tarafından kabul görmemiştir.³² Ebu Zer'in kanaatlerinin bu derece keskinleşmiş olmasının ardında başka nedenlerin yatıyor olması muhtemeldir. Mesela o, Hz. Ömer döneminde insanlara sel gibi ganimetlerin yağdığı dönemde bu uyarıları yapmazken Hz. Osman döneminde yapılanları kenz olarak değerlendirmiştir. Ayrıca onun söz gelimi Haşimoğulları'na yönelik bu çerçevede bir eleştirisinin bulunmaması da meselenin ardında bazı siyasi temayüllerin rol oynadığını akla getirmektedir. Oysa Haşimoğullarının da gelirleri azımsanacak bir miktarda değildi. Hz. Osman döneminde malın belli insanların elinde çoğalmaya başlaması onun bu durumu kabullenememesine ve özellikle de Ümeyyeoğullarına karşı tavır almasına yol açmıştır³³

Bu aşamadan sonra rivayetler farklılaşmaktadır. Bazı kaynaklara göre Hz. Osman'ın ve Ümeyyeoğullarının baskıları üzerine Ebu Zer Rebeze'ye yerleşmeye karar vermiştir. Bazı rivayetler ise onun bizzat Hz. Osman tarafından Rebeze'ye sürgün edildiği yönündedir.³⁴ Şu halde her iki durumda da Ebu Zer el-Gıfarî Rebeze'de uzunca bir süre ikamet etmiş ve siyasi hayattan çekilmiştir. Burada kendisini daha çok hadis rivayeti ile meşgul etmiş, Irak ve Hicaz arasındaki yolda önemli bir konak olması nedeniyle de gelip geçen kervanlarla diyalog içinde olmuştur.

³² Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 159; Selim Demirci, "Sahâbenin Rol Model Olmasında İdeolojik Ve Parçacı Okuma Ebû Zer El-Gıfarî Örneği", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 6/2 (2019), 11-52.

³³ Mehmet Azimli, *Dört Halife'yi Farklı Okumak-3 Hz. Osman* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 116.

³⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 5/543; Anlaşıyor ki daha önce Resulullah'ın ve Hz. Ömer'in baş vurduğu bu cezalandırma ve ıslah yöntemi Hz. Osman döneminde de farklı kimselere tatbik edilmiştir. Bu bağlamda Hz. Osman'ın, iddetini tamamlamayan bir kadınla evlenen azatlısı Humrân b. Eban'ı eşinden ayırıp Basra'ya sürmesi, zühd ve takvasıyla "ümmeğin rahibi" diye anılan Âmir b. Abdullah'ın, kendisini Hz. İbrahim seviyesinde gördüğü gibi iddialarla şikâyet edilmesi üzerine Basra'dan Dımaşk'a sürülmesi, Kûfe'de yönetime karşı açıkça cephe alan Eşter ve arkadaşlarının önce Dımaşk'a ardından Humus'a sürgün edilmeleri gibi örnekler sayılabilir. Nitekim Hz. Osman Medine'de okuduğu bir hutbesinde "Sakin ola ki sizden herhangi birinizin bid'at çıkardığı kulağıma gelmesin, aksi takdirde onu sürgüne gönderirim" diyerek Medine halkını uyarmıştır. Seyf b Ömer Dabbi Esedi, *el-Fitne ve Vak'atü'l-Cemel* (Beyrut : Dârü'n-Nefâis, 1986), 42; Ebû Yusuf Yakub b Süfyan b Cuvvan el-Farisi Fesevi, *Kitâbü'l-ma'rife ve't-tarih* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1981), 2/69; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 4/399.

Hız. Osman'ın onu sürgün etmeye karar vermesi üzerine Ebu Zer'in Rebeze'yi bir inziva mekânı olarak tercih etmesinde çeşitli nedenler düşünülebilir. Öncelikle Rebeze, başkente uzak sayılmayacak bir konumda bulunuyordu. Bu hem Ebu Zer hem de burada inzivaya çekilen diğer isimler için de geçerlidir. Ayrıca Gıfar kabilesinin sulak bir bölge olan Rebeze'de zaman zaman çadır kurup konakladığı da bilinmektedir. Ebu Zer'in kendisi de Hz. Peygamber (sav) zamanında görevli olarak zekât develerini burada otlatırdı.³⁵ Eğer Hz. Osman'ın onu Rebeze'ye gönderdiğini kabul edersek onun bu yönlendirmesi muhtemelen buranın çölde yer alan تنها bir bölge olması ve burada Ebu Zer'in tanıdıklarının bulunması gibi nedenlere dayanmaktadır.

Ebu Zer'in bu inzivaya kendi arzusuyla mı çekildiği yoksa Hz. Osman tarafından mı zorlandığı konusu tartışılmıştır. Aslında neredeyse bütün kaynaklar onun Hz. Osman ve elbette diğer sahabeyle mal biriktirme konusunda ters düştüğünde ittifak etmektedirler. Hz. Osman'ın onun bu düşüncelerinden dolayı Müslümanlar arasında bir fitnenin zuhur etmesinden endişe ettiği görülmektedir.³⁶ Dolayısıyla bu görüşlerini yayma imkânı bulamayacağı bir yere gönderilmesi Hz. Osman tarafından mantıklı bir tedbir olarak görülmüş olabilir. Esasen bu Ebu Zer'in ilk sürgünü de değildi. Daha önce de Hz. Osman tarafından Suriye'ye sürgün edildiği ve Muaviye tarafından yeniden Hz. Osman'ın yanına gönderildiği ifade edilmektedir. Buradaki asıl ihtilaf konusu Rebeze'nin seçilmesinin kimin tercihi olduğudur. Yani burayı Ebu Zer mi tercih etti yoksa insanlardan uzak bir mekân olduğu için Hz. Osman mı onu buraya zorladı? İbn Sa'd, iki farklı rivayetle Ebu Zer'in Rebeze'ye kendi isteğiyle gittiğini kaydetmektedir.³⁷ Buna karşılık onun Mekke, Basra, Kûfe veya Dımaşk'a gitmeyi arzu ettiğini, ancak Hz. Osman'ın bunu kabul etmediğini ileri sürenler de bulunmaktadır.³⁸ Doğrusu iki görüş de akla uzak değildir. Zira Ebu Zer'in yine eyalet merkezlerinden birine yerleşmesi halinde şikâyet konusu olan hadiselerin tekrar edeceği açıktır. Muhtemelen Hz. Osman ondan bu merkezler dışında bir yerde konaklamasını talep etmiş o da daha önce ünsiyet kurduğu Rebeze'ye yerleşmeyi uygun görmüştür. Bununla birlikte Hz. Osman'ın, onun Rebeze'ye gönderilmesini kendisinin istediği yönündeki iddiaları reddettiği, onun İslam'daki önceliğinin farkında olduğunu ifade ettiği de rivayet edilmiştir.³⁹

³⁵ el-Vâkıdî, el-Megazi, 2/538.

³⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 5/542.

³⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 4/170,227.

³⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 5/542.

³⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 5/543.

Hız. Osman'ın Ebu Zer'e Rebeze'ye giderken bir miktar deve ile iki hizmetçi verdiği, ayrıca günlük hesabıyla maaş bağladığı nakledilir. Medine'deki sahabenin Ebu Zer'in bu şekilde şehirden ayrılmak zorunda bırakılmasından memnuniyetsizlik duyduğu ifade edilmektedir. Belki de bu yüzden Ebu Zer ailesiyle birlikte Rebeze'ye hareket ettiği sırada Hız. Ali ile oğulları Hasan ve Hüseyin, Ammar b. Yâsir ve Akil b. Ebu Tâlib bir müddet birlikte yürüyerek onu uğurlamışlardır. Mervan b. Hakem'in onların bu tavrının halifenin emrine karşı gelmek anlamına geldiğine dair uyarısına karşılık Hız. Ali onu şiddetli bir şekilde azarlamıştır.⁴⁰ Bu uğurlamada siyasi bazı saiklerin de rol oynamış olabileceği düşünülebilir. Zira Ebu Zer, Hız. Ömer'den sonra Hız. Ali'nin halifelige gelmesini isteyenler arasındadır. Nitekim uğurlamaya katılan Ammar b. Yâsir de şura esnasında Hız. Ali'yi hilafete daha layık görenlerdendir.⁴¹

Rebeze'de iki yıl kadar münzevi bir hayat süren Ebu Zer, Hız. Osman'ın isteği üzerine çeşitli aralıklarla Medine'ye gidip geldi. Hız. Osman'ın ona "Zaman zaman Medine'ye gel ki medenileştikten sonra yeniden bedevileşmesin" dediği kaydedilir.⁴² Buna rağmen Ebu Zer Rebeze'ye gidince "Osman beni hicret ettikten sonra yine bedeviliğe döndürdü" diyerek sitem etmiştir.⁴³ Bu sözyle Hız. Peygamber'in (sav) hadisinde kınadığı kimselere dönüştüğü için Hız. Osman'ı suçlamıştır. Hız. Peygamber, hicret ettikten sonra tekrar bedevi hayatına dönmeyi İslam toplumundan uzaklaşmak olarak tanımlamış ve bunu yapanların büyük bir günah işlemiş olacağını bildirmişti.⁴⁴ Dolayısıyla Ebu Zer'e göre Müslüman olduktan bir süre sonra Medine'ye yerleşerek "medenileşmiş" Hız. Osman ise onu çöle geri göndererek "bedevileşmesine" yol açmıştır. Bedevilik ise Araplar tarafından da hakir görülen bir sosyal statüydü.⁴⁵

Bu dönemde Ebu Zer'in bir muhalif gibi değil de bir siyasi münzevi gibi davrandığını gösteren en güzel örnek, halifeye isyan edeceklerini söyleyerek kendisine liderlik teklif eden bazı yönetim aleyhtarlarına iltifat etmemesidir. Irak'tan gelen bu kimseler onun Hız. Osman tarafından buraya sürgün edildiğini

⁴⁰ Ebü'l-Muzaffer Şemseddin Yusuf Kızıoğlu, Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman fi Tarihi'l-A'yan* (Dimeşk: Daru'r-Risaleti'l-İlmiyye, 2013), 5/469. Bu bilgiyi ilk kaynaklarda bulamadık. Erişebildiğimiz en erken ve tek kaynak *Mir'atü'z-Zaman* oldu. Her ne kadar rivayet bu detayı aktarmak konusunda tek kaldıysa da genel olarak Hız. Ali ve Ebu Zer arasındaki ilişki ile Hız. Osman'a karşı tutuma aykırı bir durum görünmemektedir.

⁴¹ Makdisî, el-Mutahhar b. Tahir, *el-Bed' ve't-Tarih* (Port Said: Mektebetü's-Sekafetü'd-Diniyye, ts.), 5/191.

⁴² Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 4/284.

⁴³ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 5/543.

⁴⁴ Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî* (Dimeşk: Daru Tavki'n-Necat, 1422/2001) "Fiten, 14" 7087 .

⁴⁵ Cevad Ali, *el-Mufassal fi tarihi'l-Arab kable'l-İslâm* (Beyrut: Daru's-Saki, 2001), 1/281.

hatırlatarak açacağı bir bayrağın altında savaşmaya hazır olduklarını söyleyince Ebu Zer el-Gıfarî bu kimseleri uyararak onlara halifeye bağlı kalmalarını ve onu küçük düşürecek hareketlerden uzak durmalarını tavsiye etti.⁴⁶ Ebu Zer'in tavrı Hz. Osman'ın onu Rebeze'ye yönlendirdiği anda zaten ortaya çıkmıştır. Zira o "Osman bana Aden'e gitmemi emretse ona yine itaat ederim" ve "Osman bana başım üzerinde yol almamı emretse öyle yürürüm" gibi sözlerle bir siyasi isyancı olmayacağını göstermiş bulunuyordu.⁴⁷ Bu nedenle Ebu Zer el-Gıfarî'yi Hz. Osman'ın hilafetinin sonlarında ortaya çıkan isyancı grupların içinde görmüyoruz. O gerçek anlamda bir siyasi münzevi gibi davranarak isyan hareketlerine katılmadığı gibi, gelen önderlik tekliflerini de reddetmiştir.

Ebu Zer el-Gıfarî, hicretin 32. yılının Zilhicce ayında (Temmuz 653) Rebeze'de vefat etti. Cenaze namazını, Irak'tan gelen bir umre kafilesi ile oradan geçmekte olan Abdullah b. Mes'ud'un kıldırıldığı rivayet edilmiştir.⁴⁸ Evinde Ebu Zer'e yetecek kadar kefen bezi bulunmadığı, kafiledaki bir gencin onu kendisine ait bezlerle kefenleyip cenaze namazını kıldırıldığı da nakledilir.⁴⁹ Başka bir rivayete göre ise cenaze namazını Cerîr b. Abdullah kıldırmıştır.⁵⁰ Vefatı ne şekilde gerçekleşmiş olursa olsun o, Hz. Osman döneminde Ümeyye oğullarının bazı icraatlarından rahatsız olmuş ve çoğu zaman yalnız da kalsa onları eleştirmekten geri durmamıştır. En sonunda da çabalarının istediği sonucu vermeyeceğine kanaat getirince yapılanlara rıza göstermek yerine yalnız kalarak Rebeze'ye çekilmiştir.

Ebu Zer el-Gıfarî'nin ister kendi tercihiyle olsun isterse de Hz. Osman tarafından sürülmüş olsun Medine'den bu şekilde ayrılmak zorunda bırakılması bazı sahabiler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle de Hz. Osman'ın hilafetine, Ümeyye oğullarının işleri tamamen ele almalarına ve bilhassa mali konularda tepki çeken uygulamalarına karşı çıkan sahabiler Ebu Zer'e gösterilen tavrı uygun bulmamışlardır. Üstelik Hakem b. El-As gibi Hz. Peygamber (sav) tarafından sürgün edilen birinin Medine'ye getirilmesi buna karşılık Ebu Zer'in şehri terk etmek zorunda bırakılması Hz. Osman'a

⁴⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 62/107.

⁴⁷ Zehebî, *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm*, 3/411.

⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2/524.

⁴⁹ Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 3/107.

⁵⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 5/545.

yönelik tepkiyi daha da şiddetlendirmiştir.⁵¹ Bu konuda halifeye tepki gösteren isimlerin başında Hz. Ali, Ammar b. Yâsir ve Abdullah b. Mesud gelmektedir.⁵²

Hz. Osman'ı doğrudan yüzüne karşı eleştiren Hz. Ali, eleştirilerinin arasına bundan sonra Ebu Zer el-Gıfarî'nin Rebeze'ye sürülmesini de eklemiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi Ebu Zer'in Medine'den ayrılması sırasında oğullarını da yanına alarak şehirden çıkarken ona eşlik etmiştir.⁵³ Hz. Ali'nin Ebu Zer'i oğullarıyla birlikte bizzat Medine'den uğurlamasını, Hz. Osman'ın bu uygulamasına karşı bir protesto olarak okumak da mümkündür.

2.2. Muhammed b. Mesleme'nin Siyasi Hayattan Çekilmesi

Baba tarafından Evs anne tarafından ise Hazrec kabilesine mensup olan Muhammed b. Mesleme m. 587 yılında Yesrib'de doğmuştur. Anne ve babasının Medine'nin iki büyük kabilesine mensup olması sayesinde Medine'deki denge oluşturan şahsiyetlerden biri olan Muhammed b. Mesleme, Mus'ab b. Umeyr'in Medine'deki tebliğ faaliyetleri sonucunda Müslüman olmuştur. Hicret gerçekleştikten sonra Muhammed b. Mesleme her zaman Hz. Peygamber'in (sav) yakınında yer almış ve Tebuk Gazvesi dışında bütün gazvelere katılmıştır. Tebuk Gazvesi'nde ise Medine'de Resulullah'a vekâlet etmekle görevlendirilmiştir. Bunların dışında bazı seriyyelerde de komutan olarak görev yapmıştır.⁵⁴ Savaşlardaki yiğitliğinden dolayı "Hz. Peygamber'in (sav) atlısı" (fârisü nebiyyillâh) unvanı ile tanınmıştır.⁵⁵

⁵¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, 7/171.

⁵² Ebu Zer'in Rebeze'de vefatı üzerine Ammar ile Hz. Osman arasında çok şiddetli bir müna-kaşa yaşanmış ve Hz. Osman Ammar'ı da Rebeze'ye sürgün etmekle tehdit etmiştir. İkisi arasındaki gerilim Hz. Ali'ye de yansımış ve diğer sahabilerin araya girmesiyle yatıştırılabilmıştır. Yine de Ammar bu konuda halifeyi hatalı bulmasına rağmen onunla olan diyalogunu kismemiş ve verdiği görev üzerine halife aleyhindeki birtakım faaliyetleri araştırmak üzere Mısır'a görevli olarak gitmiştir. Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 5/544; İsmail Altun, "Hz. Osman'ın Ammâr b. Yâsir'i Cezalandırıldığına Dair Rivayetlerin Belâzürî Özelinde Tahlil ve Tenkid", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 51 (30 Haziran 2019), 419-443; Azimli, *Dört Halife'yi Farklı Okumak-3 Hz. Osman*, 120; Abdullah b. Mesud da Hz. Osman'ın Ebu Zer'i sürgün etmesine muhalefet etmiştir. Hatta bu nedenle onunla Hz. Osman arasında bir kırgınlık bile oluşmuştur. Belki de bu nedenle Kûfe'de resmî vazifesi yanında ilmî faaliyeti ve yetiştirdiği talebeler vasıtasıyla Kûfe tefsir ve fıkıh mekteplerinin de temellerini atmış bulunan Abdullah b. Mes'ûd, daha sonra Hz. Osman tarafından Medine'ye çağırılmıştır. O Medine'ye dönüp dönmeme konusunda tereddüt ettikten sonra Medine'ye gitmeye karar vermiş ve kısa bir süre sonra orada vefat etmiştir. Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen Diyarbekrî, *Tarihü'l-Hamîs* (Beyrut: Daru Sadır, ts.), 2/270; İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mesud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988).

⁵³ Âdem Apak, "Hz. Ali'nin İlk Dönem Siyasi Hadiselerdeki Rolü", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 5/1 (2005), 127.

⁵⁴ el-Vâkıdî, *el-Megazi*, 1/187; 2/551.

⁵⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/445.

Hız. Peygamber (sav) döneminde önemli bir komutan olan Muhammed b. Mesleme, ilk üç halife devrinde de önemli siyasi roller üstlenmiştir. En çok ön plana çıktığı vazifesi ise bu dönemde tayin edilen yöneticileri denetlemesidir.⁵⁶ Hz. Ömer zamanında Kûfe Valisi Sa'd b. Ebu Vakkas'ı teftiş edip gördüğü olumsuz bazı durumları düzeltmesi de böyle bir görevdir.⁵⁷

Muhammed b. Mesleme, Hz. Osman'ın şehid edilmesine yol açan olaylar sırasında da aktif bir şekilde çaba sarf etmiştir. İsyancılar ve Hz. Osman arasında arabuluculuk yapmış bu konuda barışçıl bir çözüm yolu bulunması için var gücüyle mücadele etmiştir.⁵⁸ Ancak Hz. Ali ile birlikte harcadıkları bütün çabaya rağmen işler çığırından çıkıp Hz. Osman'ın katledilmesine kadar ulaşmıştır.

Muhammed b. Mesleme, Hz. Osman'ın şehit edilmesi üzerine Hz. Ali'yi halife seçen sahabiler arasında yer aldı. Ancak Hz. Ali döneminde Müslümanların savaşlarda karşı karşıya gelmesinden rahatsız oldu. Muaviye'nin kendisine yaptığı Hz. Osman'ın kanını talep etme teklifini reddettiği gibi Hz. Ali'nin yanında da yer almadı.⁵⁹ Yaşanan olayları fitne olarak tanımladı ve Hz. Peygamber'in (sav) fitne ortamıyla ilgili bazı hadislerini hatırlatarak siyasi hayattan çekildi ve daha önce Ebu Zer el-Gıfarı'nın yaptığı gibi Rebeze köyüne çekildi. Bu olaylardan sonra meydana gelen Cemel ve Sıffın savaşlarına katılmadığı gibi herhangi bir tarafa meyletmedi de.⁶⁰

Kendisini Rebeze köyünde ziyaret eden Ebu Bürde el-Eş'arî, ona insanların arasına karışıp onlara hakikati anlatmayı tavsiye edince, Hz. Peygamber'in (sav) kendisine bir kılıç verip onunla cihad etmesini emrettiğini, Müslümanların birbirine düştüğünü gördüğünde ise Uhud dağına gidip kılıcını kırılıncaya kadar dağa (bir kayaya) vurmasını, sonra da evine çekilmesini tavsiye ettiğini anlattı.⁶¹

Muhammed b. Mesleme, fitneler karşısında takındığı tutumu net bir şekilde ortaya koymuştur. "Müslüman topluluğunun arasında bu fitne kalkmadığı

⁵⁶ Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b Muhammed b Abdülkerim İbnü'l-Esir, Üsdü'l-gabe fi ma'rifeti's-sahabe (Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 5/106; Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 2* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 96.

⁵⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/62; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvüd Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (Beyrut: Daru'l-Mektebeti'l-Hilal, 1988), 273.

⁵⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/65.

⁵⁹ İbnü'l-Esir, Üsdü'l-gabe fi ma'rifeti's-sahabe, 2/452.

⁶⁰ Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî, *el-İstıab fi Ma'rifeti'l-Ashab* (Beyrut: Daru'l-Cil, 1992), 3/1377.

⁶¹ Zehebî, *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm*, 4/113; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-gabe fi ma'rifeti's-sahabe, 5/106.

müddetçe onların şehirlerinden herhangi birine yerleşmeyeceğim” demiştir.⁶² Gerçekten de o, uzunca bir süre Rebeze’de ikamet etmiş, Müslümanların birbirleri ile olan savaşları son buluncaya kadar da Medine’ye dönmemiştir. Bu nedenle Huzeyfe b. Yemân, “Ben, fitnelerin kendisine tesir etmediği bir adam tanıyorum” diyerek ondan söz ederdi.⁶³ Muhammed b. Mesleme, Hz. Ali ve Muaviye arasındaki mücadelelerin sona ermesini müteakip Medine’ye döndü. 663 veya 667 yılında 77 yaşındayken Medine’de vefat etti. Cenaze namazını o günkü Medine Valisi olan Mervân b. Hakem kıldırdı ve Cennetü’l-baki kabristanına defnedildi.⁶⁴

2.3. Seleme b. Ekva ve İç Kargaşalara Karşı Tutumu

Müslümanlar arasında çıkan fitne hadiselerinden sonra Medine’yi terk edip Rebeze’ye yerleşen bir diğer sahabi Seleme b. Ekva’dır. Resûlullah’ın onu çok sevdiği ve yolculuklarda zaman zaman kendisiyle aynı bineği paylaştığı bildirilmektedir. Ayrıca Resulullah’tan kendisi ve ailesi için hayır duaları almıştır. Eslem kabilesine mensup olduğu halde Medine’ye yerleştiği için Medine ehlinde sayılmıştır. Seleme, Hz. Peygamber’in (sav) en güvendiği isimlerden olup tehlike anlarında ona korumalık da yapmıştır.⁶⁵ Hz. Peygamber (sav) onun hakkında “piyadelerimizin en iyisi Seleme’dir” şeklinde bir iltifatta bulunmuştur.⁶⁶ Kahramanlığını ve yiğitliğini, Hz. Peygamber’le birlikte katıldığı yedi gazvede ve pek çok seriyyede göstermiştir.⁶⁷

Bu özelliklerinden dolayı Müslümanların çok sevdiği bir sahabi olan Seleme, Hz. Osman döneminden itibaren Müslümanlar arasında baş gösteren fitne hadiselerinde pasif bir tutum sergilemiştir. Hz. Osman’ın şehit edilmesi ve ardından başlayan kargaşalardan dolayı uzun süredir yaşadığı Medine’yi terk edip Rebeze’ye yerleşerek hayatını burada sürdürdü.⁶⁸ Burada evlendi ve çocuk sahibi oldu.⁶⁹ Seleme b. Ekva’, Rebeze’deyken siyasi hayatla ilgilenmedi. Hz. Ali ve Muaviye arasında cereyan eden hadiselerden uzak durdu ve hadis

⁶² İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-gabe fî ma’rifeti’s-sahabe*, 5/106; Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyn b Ali Beyhâkî, *Delailü’n-nübüvve ve ma’rifetu ahrâli sahîbi’s-ş-şeria* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1988).

⁶³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *et-Tarihü’l-kebir* (Haydarabad: Dairetü’l-Maarif el-Osmaniyye, ts.), 1/11-12.

⁶⁴ Kurnaz, Yasin, *Muhammed b. Mesleme Hayatı ve Şahsiyeti* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008), 1-102.

⁶⁵ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-sahabe* (Riyad: Daru’l-Vatan, 1998), 3/1339.

⁶⁶ Buhârî, *et-Tarihü’l-kebir.*, 4/69.

⁶⁷ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, 4/305.

⁶⁸ Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*.

⁶⁹ Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî, *Tarihu’l-Evsat* (Haleb: Daru’l-Va’y, 1977), 1/184.

rivayetiyle meşgul oldu. Ondan Resulullah hakkında bilgi almak isteyenler veya yolu oradan geçenler Seleme b. Ekva'a uğrayıp hadis aldılar.⁷⁰ Haccac, Rebeze'de yaşadığı için ona: "Ey Seleme sen bedeviliğe geri mi döndün?" şeklindeki biraz da küçümseyen bir soru sorunca, "Hayır Resulullah bana çölde yaşamam için izin verdi" karşılığını vermiştir.⁷¹ Hayatının son zamanlarında görme yetisini yitirmişti. Vefat etmeden kısa bir süre önce Medine'ye geldi ve h. 74 (693) yılında seksen yaşlarında orada vefat etti.⁷²

Sonuç

Hz. Peygamber'in (sav) vefatıyla birlikte Müslümanlar için adaleti ve güvenilirliği tartışılmaz bir hakemlik kurumunun varlığı da son bulmuş oldu. Dolayısıyla Müslümanlar, aralarında çıkacak ihtilaflarda kesin bir sonuca ulaşmak ve hakkaniyetli bir netice elde etmekte istifade ettikleri çok değerli bir hazineden mahrum kalmışlardır. Resulullah'tan (sav) sonra ortaya çıkan birçok meselede olduğu gibi devlet ve toplum idaresinin nasıl olması gerektiği hususunda da sahabe çeşitli siyasi yöntem ve yönelimlere sahip olmuşlardır. Bu makalede üzerinde durduğumuz yönelim, bir siyasi tavır olarak inziva olgusudur.

İlk İslam toplumundaki bazı sahabiler, siyasi ihtilaflarda yönetime ya da muhalefetten birisine taraf olmak dışında üçüncü bir yolun da mümkün olduğunu göstermişlerdir. Hz. Ebu Bekir'in halife olmasıyla Sa'd b. Ubade önce Medine'de, Hz. Ömer'in halife olması üzerine de Havran'da siyasi uzlete çekilmiştir. Ebu Zer el-Gıfarî, henüz Müslümanlar arasındaki fitneler sıcak bir çatışmaya dönüşmeden önce inzivaya çekilmiştir. İlk üç halife devrinin etkin bürokrati ve Hz. Osman dönemlerindeki olayların yatışması için çok çaba sarf eden Muhammed b. Mesleme de Müslümanların birbirlerinin kanını dökmeye başladıklarını gördüğünde siyaset sahnesinde yer almanın faydasız hatta zararlı olduğunu düşünenlerden biridir. İlk üç sahabe kadar siyasi aktivitesi olmasa da İslam toplumu tarafından sevilen ve saygı duyulan bir âlim sahabe olan Seleme b. Ekva da Hz. Osman'ın şehid edilmesine tepki olarak Rebeze'ye çekilmiş ve siyasetle hiçbir şekilde ilgilenmemiştir.

Bu dört sahabinin tavrı o dönemde yaşayan sahabilerin ortak tavrı olmasa da fitne zamanlarında alternatif bir tutum takınmanın mümkün olduğunu göstermiştir. Nitekim bu sahabiler gibi çölde inzivaya çekilmeyen ancak fitne

⁷⁰ Ebu Bekr Ahmed İbni Ebi Hayseme, *Tarihu'l-Kebir* (Kahire: el-Faruk el-Hadise li't-Tibaa ve'n-Neşr, 2006), 1/259.

⁷¹ el-Buhârî, *Tarihu'l-Evsat*, 1/184.

⁷² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 4/308.

zamanlarında hiçbir tarafa meyilemeyen Sa'd b. Ebi Vakkas, Usame b. Zeyd ve Abdullah b. Ömer gibi isimler de mevcuttur. Bu isimlerin hepsinin ortak gayesi de Müslüman kanının Müslümanlar tarafından dökülmesine mani olmaktır. Dolayısıyla siyasi rekabetin ve iç ihtilafların belirlediği hadiselerde sahabenin tamamının şu ya da bu gruba/şahsa destek vermediği görülmektedir.

Kaynakça

- Ali, Cevad. *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*. Beyrut: Daru's-Saki, 2001.
- Altun, İsmail. "Hz. Osman'ın Ammâr b. Yâsir'i Cezalandırıldığına Dair Rivayetlerin Belâzürî Öze-
linde Tahlil ve Tenkidi". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 51 (30 Haziran 2019), 419-443. <https://doi.org/10.29288/ilted.509484>
- Apak, Adem. *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 2*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Apak, Âdem. "Hz. Ali'nin İlk Dönem Siyasi Hadiselerdeki Rolü". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 5/1 (2005), 121-143.
- Apak, Âdem. "Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasî Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi* 4/4 (2005), 157-170.
- Azimli, Mehmet. *Dört Halife'yi Farklı Okumak-3 Hz. Osman*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-Eşraf*. ed. Süheyl Zekkar - Riyâd Zirikli. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Fütûhu'l-büldân*. Beyrut: Daru'l-Mektebeti'l-Hilal, 1988.
- Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali. *Delailü'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sahibî's-şeria*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâil b İbrâhîm Cu'fi. *et-Tarihü'l-kebir*. 8 Cilt. Haydarabad: Dairetü'l-Maarif el-Osmaniyye, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *Sahihu'l-Buhârî*. 9 Cilt. Dimeşk: Daru Tavki'n-Ne-cat, 1422.
- Buhari, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-. *Tarihu'l-Evsat*. Haleb: Daru'l-Va'y, 1977.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Abdullah b. Mesud". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/114-117. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Demircan, Adnan. *Fitne Kardeşlerin Savaşı*. İstanbul: Beyan, 2015.
- Demirci, Selim. "Sahâbenin Rol Model Olmasında İdeolojik Ve Parçacı Okuma Ebû Zer El-Gıfârî Örneği". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 6/2 (2019), 11-52.
- Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen. *Tarihu'l-Hamîs*. Beyrut: Daru Sadır, ts.
- el-Makdisi, el-Mutahhar b. Tahir. *el-Bed' ve't-Tarih*. 6 Cilt. Port Said: Mektebetü's-Sekafetü'd-Di-
niyye, ts.
- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Esedî, Seyf b Ömer Dabbi. *el-Fitne ve Vak'atü'l-Cemel*. Beyrut : Dârü'n-Nefâis, 1986.
- Fesevî, Ebû Yusuf Yakub b Süfyan b Cuvvan el-Farisi. *Kitâbü'l-ma'rife ve't-tarih*. Beyrut: Müesse-
setü'r-Risale, 1981.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Mektebe er-Risâle, 1987.
- Günay, Hacı Mehmet. "Hima". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. XVIII/52-55. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.

- Güzel, Ahmet. "Muâviye ve Hz. Osman'a Muhalefeti Ekseninde Ebû Zerr el-Ğıfârî". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 12/3 (01 Ocak 2012), 43-68.
- Halebi, Ebû'l-Ferec Nureddin Ali b İbrâhim b Ahmed. *es-Siretü'l-Halebiyye*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006.
- Hamevi, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b Abdillâh Hamevî Bağdâdî Rûmî Yakut. *Mu'cemü'l-Büldan*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1995.
- Hurdazbih, Ebû'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah İbn. *el-Mesalik ve'l-memalik*. Leiden, Beyrut: Daru Sadır, 1889.
- İbn Asakir, Ebû'l-Kâsım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah. *Târîhu Dımaşk*. Beyrut : Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik. *es-Siretü'n-Nebeviyye*. 2 Cilt. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955.
- İbn İshak, Ebu Abdullah Muhammed. *Siretu İbn İshak*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1978.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihaye*. Daru'l-Fikr, 1986.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî. *Tabakâtü'l-Kübrâ*. 8 Cilt. Beyrut : Dâru Sadır, 1968.
- İbni Ebi Hayseme, Ebu Bekr Ahmed. *Tarihu'l-Kebir*. Kahire: el-Faruk el-Hadise li't-Tibaa ve'n-Neşr, 2006.
- İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b Muhammed b Abdülkerim. *Üsdü'l-gabe fi ma'rifeti's-sahabe*. 8 Cilt. Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- İsfahani, Ebû Nuaym Ahmed b Abdullah b İshak İsfahani Ebû Nuaym. *Ma'rifetü's-sahabe*. 7 Cilt. Riyad: Daru'l-Vatan, 1998.
- Köse, Hızır Murat. "Siyaset". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 37/294-299. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Kurnaz, Yasin. *Muhammed b. Mesleme Hayatı ve Şahsiyeti*. Konya: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Kurtubi, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-. *el-İstiab fi Ma'rifeti'l-Ashab*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Cil, 1992.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Kilâb b. Rebiâ". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. XXV/567-568. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- Mısırî, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah el-. *Fütuhu Mısır ve'l-Mağrib*. Kahire: Mektebetü's-Sekafetü'd-Diniyye, 1995.
- Rashid, Saad A. "Derbizübejde". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 9/166. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Semhudî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b Abdullah b Ahmed. *Vefâu'l-Vefa bi Ahbari Dari'l-Mustafa*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- Sibt İbnü'l-Cevzi, Ebû'l-Muzaffer Şemseddin Yusuf Kızıoğlu. *Mir'atü'z-Zaman fi Tarihi'l-A'yan*. 23 Cilt. Dimeşk: Daru'r-Risaleti'l-İlmiyye, 2013.
- Söylemez, M. Mahfuz. "Hz.Osman Dönemindeki Ekonomik Krizin Garnizon Kentlere Etkisi – Kufe Örneği -". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (30 Haziran 2003), 63-86.

- Şinasi Gündüz-Süleyman Uludağ. "Uzlet". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 42/256-257. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Tarihü't-Taberî*. 15 Cilt. Beyrut: Daru't-Tüuras, 1967.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b Ömer b Vakıd el-Eslemi el-. *el-Megazi*. Beyrut: Daru'l-A'lemi, 1989.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b Ömer b Vakıd el-Eslemi el-. *Fütuhü'ş-Şam*. 2 Cilt. Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Zehebi, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tarihü'l-İslâm ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-Alâm*. Beyrut : Dârü'l-Kitâbî'l-Arabi, 1996.
- Zengin, Fethullah. "Sa'd b. Ubade ve Hz. Peygamber Dönemindeki Bazı Uygulama ve Düşüncelere Farklı Bakışı". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV/1 (2013), 171-186-186.

